

"בקנאו את קנאתי בתוכם" הקנאות, הלנו היא אם לצרינו? לטובתנו או לרעתנו?

השר לשירותי דת, חבר הכנסת יעקב מרגי

פרשת פנחס מתקשרת לקנאותו של פנחס ולקנאותו של אליהו הנביא, ובשל הדמיון בין מעשיהם אמרו חכמים ש **"פנחס הוא אליהו"** (ילקוט שמעוני, רמז תשע"א).

ואולם קנאותו של פנחס זכתה לשבח ולשכר ואילו קנאותו של אליהו ספגה ביקורת. מסתבר אפוא שיש קנאות חיובית ויש קנאות שלילית. ההבחנה בין השתיים דורשת הבנה של הרקע לקנאות של שני האישים.

קנאותו של פנחס

פנחס היה מנהיג בתקופה שבה היה עם ישראל במצב טוב מבחינה רוחנית. דור המדבר מת, משה ואהרן הכניעו את סיחון מלך מואב ואת עוג מלך הבשן לקראת כניסת בני ישראל לארץ-ישראל, והעם עסק בתורה ושמר על חיי קדושה וצניעות, כפי שהעיד עליו בלעם: **"מה טובו אהליך יעקב משכנתיך ישראל"**.

אולם בלעם ובלק, ברשעותם, הצליחו להכשיל את בני ישראל בפיתוי על-ידי בנות מואב, שהביא רבים לעבודה זרה (במדבר כ"ה ב' ופירוש רש"י שם).

פנחס, כמנהיג, מבחין שהמהלך שזמרי בן סלוא, מהחשובים שבנשיאי ישראל, מבקש לקדם יחד עם בת נשיא מדיין עלול להשיב את עם ישראל למדרגה הרוחנית הנמוכה שהוא היה בה בעת יציאתו ממצרים. מזימה זו עלולה הייתה להכשיל את כניסת בני ישראל לארץ-ישראל. זהו הרקע למעשהו של פנחס.

בנסיבות אלו היה על פנחס, כמנהיג, "לדפוק על השולחן", להתקין מעין תקנות לשעת חירום כדי לעצור את הסחף באמצעות מעשה שיזעזע את העם וימנע הידרדרות רוחנית שתוצאותיה הוות אסון. במעשה זה הציל פנחס את העם, ועל כך זכה לשבח ולשכר – **"הנני נתן לו את בריתי שלום"** (במדבר כ"ה י"ב).

פנחס עשה שלום בין עם ישראל לקב"ה, ובזכות זה הוא מקבל ברית שלום – מידה כנגד מידה.

קנאותו של אליהו

אליהו הנביא חי בתקופה קשה, תקופת המלך אחאב ואשתו הצידונית איזבל. אחאב ואיזבל תמכו בעבודה זרה, התירו גילוי עריות, רדפו את נביאי ה' ותמכו בנביאי השקר. מלכותם הייתה תקופה של רדיפת הדת בגיבוי ממלכתי. בקנאותו גזר אליהו שתתקיים בצורת ממושכת, ובבצורת זו נפגע העם קשות (מלכים א' י"ז א').

כזכור, פגש אליהו הנביא את אחאב ודרש ממנו לכנס את כל נביאי הבעל ואת העם להר הכרמל, ובסיום הפולמוס בינו לבין נביאי הבעל יצאה אש משמים ואכלה את קרבנו, ולא את קרבנם, וכך הוכחה צדקת דרכו של אליהו לעיני כל העם. לאחר מכן שחט אליהו את כל נביאי הבעל בנחל הקישון (שם, י"ח מ').

אליהו, כפנחס, נקט אמצעים קיצוניים כדי למנוע הידרדרות רוחנית. אך בניגוד לפנחס, שזכה לברכה בעקבות מעשה הקנאות שלו, אליהו נמלט למדבר לאחר מעשהו ולא זכה להתגלות אלא לאחר ארבעים ימי תענית.

הקב"ה פונה אל אליהו ושואל בקרירות: **"מה לך פה?"** (מלכים א' י"ט ט') – מדוע נמלטת למדבר? מדוע פרשת מן העם?

אליהו אינו מבין את המסר הסמוי שבדברים ומשיב בקנאות: **"קנא קנאתי... כי עזבו בריתי בני ישראל, את מזבחתיהן הרסו ואת נביאיהן הרגו בחרב, ואותו אני לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה"** (שם שם י'). הקב"ה מגלה לאליהו שכל עוד הדבר אפשרי, יש להתנהל במתינות עם העם, לא ברעש ולא באש, כי אם **"קול דממה דקה"** (שם י"א-י"ב).

הפעולה בהר הכרמל אמנם השיגה את מטרתה, אך קנאותו של אליהו חרגה מ"תחום המידתיות". הייתה זו קנאות של רעש, אש ורוח, במקום שבו נכון היה להסתפק ב"קול דממה דקה". הבצורת והרעב לא פגעו באחאב או באיזבל, שהם אשר היו הגורמים למצב הרוחני הירוד, אלא בעם, ואליהו היה צריך לתת על כך את הדעת.

חכמינו קבעו שאחד מהעונשים שנענש בהם אליהו הנביא על קנאותו היה שבכל עת שיקיימו בני ישראל את מצוות ברית המילה, יהא עליו להיות נוכח שם ולהיווכח שעם ישראל לא הפר את הברית בינו ובין הקב"ה.

ואף זו מידה כנגד מידה; אליהו הנביא השיב לעם את זהותו היהודית ואת האמונה הנצחית בגאולה, ובשל כך שכרו לעתיד לבוא: **"הנה אנכי שלח לכם את אליהו הנביא... והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם"** (מלאכי ג' כ"ג-כ"ד).

סוף דבר

הקנאות אינה תכונה "טובה" או "רעה"; היא תכונה ניטרלית, שאפשר לעשות בה שימוש ראוי או שימוש שאינו ראוי. יש לכוון כל תכונה לאפיק חיובי, כשם שניתב פנחס את קנאותו לאפיקים חיוביים של הנהגה בעת משבר.

חכמינו אמרו: **"הווי עז נמר וקל נמשך ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים"** (אבות פ"ה מ"כ). העזות – החוצפה – היא תכונה מגונה על-פי רוב, וכך גם גבורת הארי הטורף באכזריות את קרבנותיו. אך כאשר תכונות אלו משמשות כדי "לעשות רצון אביך שבשמים", הרי הן חיוביות.

כמנהיגי ציבור מוטלת עלינו חובה כפולה ומכופלת, לכוון את כל כוחותינו לאפיקים חיוביים, שיהיו לתועלת הציבור; לדעת, לזכור ולהזכיר שיש חוקים לשעות רגיעה ויש תקנות לשעת חירום, ולדעת להבחין ביניהם ולהשתמש בהנהגות לשעת חירום אך ורק בעת הראויה לכך.

מה בפרשה

פנחס, נכדו של אהרן הכהן, זוכה לתגמול הולם על מעשה הקנאות שבהריגת זמרי בן סלוא, נשיא שבט שמעון, שהטיף לבני ישראל לקחת לעצמם את בנות מדיין לנשים. הוא זוכה ל"ברית כהונת עולם".

לאחר חלוף המגפה שפקדה את העם בשל חטא ההיצמדות לבנות מדיין ערך משה מפקד של כל בני ישראל, "מבן עשרים שנה ומעלה". אגב המפקד נקבע כלל בחלוקת הארץ, ולפיו הארץ תתחלק בהתאמה לגודלו של השבט, ומיקום החלקים ייקבע על-פי גורל. בהקשר זה מעלות בנותיו של צלפחד, משבט מנשה, טענה מעניינת: מאחר שהנחלה עוברת מאב לבן, ולאביהן לא היה בן, מן הדין שהנחלה תועבר אליהן. משה רבנו מפנה את הטענה אל ה', והוא משיב שאכן, באין בן, יש להעביר את הנחלה לבת, ובאין בת, לאחי האב, ואחריהם לקרוב המשפחה הקרוב ביותר לאב.

ה' מצווה את משה לעלות להר העברים כדי למות שם, ולפני כן למנות את יהושע בן נון למנהיג תחתיו.

הפרשה מסתיימת בתיאור מפורט של הקרבנות שיש להקריב בשבת, בראש חודש ובכל אחד ממועדי השנה.

קריאה שנייה - חכמת נשים

אירית יעקובי, רכזת נתונים סטטיסטיים בארכיון הכנסת

"ותקרבה בנות צלפחד... ותעמדנה לפני משה... לאמר: אבינו מת במדבר... למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו כי אין לו בן תנה לנו אחזה בתוך אחי אבינו"

על-פי הכללים שנקבעו לקבלת נחלות בארץ שעם ישראל עומד להיכנס אליה, הנחלות מחולקות לגברים, ראשי המשפחות. על-פי "החוק היבש" לא היו חמש בנות צלפחד, שאביהן מת במדבר ולא הותרו בנים אחריו, אמורות לקבל נחלה. אך בצעד דרמטי וחרגי הן באות לפני משה ונכבדי העם וטוענות שקיימת לקונה בחוק, שכן יישומו פוגע בזכר אביהן ובמשפחתן. ההכרה בצדקתה של טענה זו גורמת לשינוי חוקי הנחלה, והחוק עובר "תיקון" אשר לפיו כאשר אין לראש המשפחה יורשים זכרים, הנחלה מועברת לבנותיו.

מתיאור התורה עולה שהמניע של בנות צלפחד אינו אנוכי; הן ידעו שלא תישארנה בלא נחלה ורכוש, שהרי בהינשאן הן עתידות לחלוק עם בעליהן את החלק שקיבלו בארץ. פנייתן מבוססת על הדאגה למורשת המשפחתית - טענתן לא הייתה: למה יגרע

חלקנו? אלא "למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתנו?" פנייה זו משדרת ענווה, וכן דאגה למשפחה ולערכיה. דווקא עמדה זו הביאה לכך שבקשתן תקבל את מלוא ההתייחסות הראויה לה.

סיפורן של בנות צלפחד מבהיר את מהות כוחן של הנשים ואת ההערכה הרבה שהן זוכות לה כאשר הן עושות בו שימוש ראוי. הדרך האצילית שבה הן הציגו את בקשתן צריכה לשמש דוגמה גם לנשים בנות דורנו; זוהי דרך של אומץ, ענווה, רוח, אהבת הארץ ואהבת המשפחה. דווקא בשל דרך ייחודית זו יכולות היו בנות צלפחד לשמש מודל לנשים רבות בכל הדורות הפועלות לקידום מעמדן של נשים. יש שאומרים כי הן היו הפמיניסטיות הראשונות בהיסטוריה, משום שהיו אסרטיביות והעזו לבקש מעל ומעבר למה שאפשר היה לצפות שיינתן לנשים בדורן.

התורה מביעה הערכה לבנות צלפחד בעצם העובדה שהן מוזכרות בשמותיהן. זה כנראה גם הרקע להערכה הרבה שהביעו חז"ל כלפיהן, בתארים אותן כ"חכמניות... דרשניות... צדקניות" (בבא בתרא קיט ע"ב).

במצוות החוק - עקרון השוויון

עו"ד הודיה קין, ראש צוות, מרכז המחקר והמידע

הזכות לשוויון היא זכות יסוד בכל חברה דמוקרטית, שעוגנה בחוקותיהן של מדינות רבות. בישראל לא עוגנה זכות זו עד כה במפורש, אך מקובל לראות בה זכות יסוד מכוחה של פרשנות רחבה שנתנו בתי-המשפט לחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו. זכות זו אף קבועה במפורש במגילת העצמאות, אשר לפיה המדינה "תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה".

בפרשת פנחס מגולם עקרון השוויון בשלושה היבטים:

שוויון בפני החוק: בתחילת הפרשה נחשף שמו של "איש ישראל" שהרג פנחס כדי לעצור את המגפה שפשטה בעם בעקבות חטא בעל פעור, ומתברר שזהו "זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני" (במדבר כ"ה י"ד). רש"י מדגיש (שם) את העדר משוא הפנים כלפי זמרי, "שאף על פי שזה היה נשיא, לא מנע עצמו [פנחס] מלקנא לחילול ה'", ודן אותו כאחד האדם. בכך יצק פנחס תוכן ממשי לציווי "לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול" (ויקרא י"ט ט"ו).

סוגיית השוויון בפני החוק העסיקה את בתי-המשפט פעמים רבות בשנים האחרונות, כשנדרשו לפסוק בעניינם של נבחרי ציבור שהועמדו לדין בעבירות שונות, ופעמים רבות קבעו השופטים שבבחינת ראיות להעמדה לדין שורר "דין אחד לאזרח מן השורה, לשועי הארץ ולרוזניה" (בג"ץ 4379/09), ובכלל, "אין אדם הנמצא מעל החוק, ויהא מעמדו אשר יהא" (תפ"ח ממח' ת"א 1015-09).

שוויון בהקצאת משאבי המדינה: עיקרון כולל הנוגע לחלוקת הארץ בין השבטים קובע ש"לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעט נחלתו, איש לפי פקודיו יותן נחלתו" (במדבר כ"ו נ"ד), לאמור, הקצאת משאבי המדינה תיקבע בהתאם לצורכי האזרחים, כדי לאפשר שוויון הזדמנויות, ולא יועדף שבט בשל ייחוס, השכלה, עושר וכדומה.

שוויון מגדרי: מי שאולי מזהות יותר מכול עם הנפת דגל השוויון בין המינים הן בנות צלפחד, שהציגו בפני משה את הדרשה לרשת את נחלת אביהן. על רקע המוסכמות החברתיות ששררו באותה תקופה, אף שדרשה זו לא נבעה בהכרח ממניעים פמיניסטיים, אלא נשענה בעיקר על הרצון להקים את שם אביהן, היא דרישה אמיצה ותקדימית.

פרשה זו בולטת במיוחד על רקע העובדה שנשים במקרא ובחז"ל הן בדרך כלל בבחינת "נוכחות נפקדות" וכמעט שאינן מוזכרות בשמותיהן. רבקה לוביץ', פמיניסטית דתית בת זמננו, מציעה פירוש חדשני לדרך הזכרת שמותיהן של בנות צלפחד בתורה: "ומדוע נקראו 'בנות צלפחד' בתחילה, ואחר כך מנאן בשמותיהן? על שום צל ופחד שהיו בהן בתחילה. שבתחילה היו בצל אביהן, ופחדו לשאת את ראשן. משנתקברו זו לזו, נתעצמו ונדעו בשמותיהן..." (כתב העת "פנים", תשס"ב). כלומר, הצלחת תביעתן של בנות צלפחד קשורה במידה רבה בלכידות שביניהן, שהביאה להעצמתן. משמעות הביטוי "ותקרבה", לפי לוביץ', היא לא רק שהתקרבו אל משה, אלא שהתקרבו זו לזו, והיו לאחיות גם במובן של אחווה ורעות. ואמנם טענתן מתקבלת, ועל בסיס עתירתן נקבע עיקרון חדש בדיני הירושה. מכאן אפשר ללמוד שתנאי להצלחת מאבק לקידום השוויון הוא יצירת לכידות בין חברי הקבוצה הרלוונטית.

במדינת ישראל חוק הירושה אינו מבחין בין נשים לגברים לעניין ירושת ההורים, ואין ספק כי נקודת המוצא של השיח המגדרי בנוגע למעמדן של נשים היא שונה בתכלית לאחר שנעשתה כברת דרך ארוכה בדרך להשגת שוויון בתחומים שונים, בין היתר באמצעות חקיקה כחוק שיווי זכויות האשה, התשי"א-1951, חוק שכר שווה לעובדת ולעובד, התשנ"ו-1996, וחוק הרשות לקידום מעמד האשה, התשנ"ח-1998. על אף האמור, דומה כי עדיין יש תחומים שנדרשת בהם מלאכת שינוי והפנמה של השוויון שהושג בדרך להשגת יעדים נוספים.